

УДК 378.4

ORIGINS OF FORMING THE SYSTEM OF PROFESSIONAL PREPARATION OF INTERNATIONAL RELATIONS STUDENTS IN UKRAINE

ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МІЖНАРОДНИКІВ В УКРАЇНІ

Клепар М. В. / Клепар М. В.

с.р.с., проф. / к. п.н., доц.

ORCID: [org/0000-0001-7715-7928](https://orcid.org/0000-0001-7715-7928)

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk, Shevchenko, 57, 76018

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

вул. Шевченка, 57, 76018

Анотація. Стаття присвячена вивченню досвіду діяльності Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка з підготовки дипломатичних кадрів. Висвітлено діяльність кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, заснованої в жовтні 1944 року. Простежено її еволюцію. Головною передумовою створення кафедри, яка водночас стала основою новоутвореного факультету міжнародних відносин в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка, був вихід Української РСР на світову арену як повноправний суб'єкт міжнародних відносин наприкінці Другої світової війни. Із створенням у 1990 р. на базі факультету Інституту міжнародних відносин кафедра як його структурний підрозділ відіграє роль випускаючої на відділенні «міжнародні відносини».

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, факультет міжнародних відносин, Інститут міжнародних відносин.

Вступ.

Сьогодні перед Україною стоять важливі завдання: підготовка дипломатичних працівників – кадрів для дипломатичних, консульських, зовнішньоекономічних, інших представництв України за кордоном, а також працівників для роботи в міжнародних організаціях та в державних органах, що займаються питаннями зовнішніх зносин тощо. Такі функції успішно виконує Дипломатична академія України при МЗС України, створена 1995 р. Велику роль у цьому процесі відіграв Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка (КНУ), сьогодні успішно працює Інститут міжнародних відносин КНУ імені Т. Г. Шевченка, є відповідні філіали в університетах Львова, Одеси, Харкова. Вивчення цього досвіду уможливить творчо використати ефективний досвід підготовки дипломатичних кадрів КНУ імені Т. Г. Шевченка за умов сьогодення.

Основний текст.

Формування системи підготовки дипломатичних кадрів в Україні відбувалося за складних етапів історичного розвитку. Перший найтриваліший, майже півстолітній, період формування системи вищої освіти професійної підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин був представлений єдиним та найвідомішим освітнім закладом України – Київським національним університетом імені Тараса Шевченка (за досліджуваного періоду назва вишу багаторазово змінювалася, тому в дослідженні вживаємо три основні

номінування: «Київський державний університет Т. Г. Шевченка (КДУ ім. Т. Г. Шевченка) щодо 1939 – 1994 рр.; «Киевский университет імені Тараса Шевченка» (КУ ім. Т. Шевченка) щодо 1994 – 1999 рр.; «Київський національний університет імені Тараса Шевченка (КНУ ім. Т. Шевченка). Цей перший період охоплює 1944 – 1992 рр. та поділяється на окремі етапи, які визначаємо на основі аналізу численних реорганізацій профільного навчального підрозділу, що забезпечував відповідний освітній процес.

Після вигнання нацистів із території України за наказом наркому освіти Д. Мануїльського від 18 жовтня 1944 р. у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка відкрили факультет міжнародних відносин. Його мета полягала у здійсненні «практичної підготовки» працівників для Народного комісаріату закордонних справ УРСР, який щойно створили згідно з ухваленим Верховною Радою СРСР від 1 лютого 1944 р. Законом «Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх відносин та про перетворення у зв'язку з цим Народного Комісаріату закордонних справ із загальносоюзного в союзно-республіканський Народний Комісаріат». Виникнення цього міністерства науковці пов'язують із намаганням Й. Сталіна підвищити авторитет і впливи Радянського Союзу на міжнародній арені за повоєнного періоду [1]. Отож і створення цього факультету зумовлювалося не піклуванням про українську національну освіту, а кон'юнктурними міркуваннями московського керівництва. Водночас цю подію можна вважати символічним початком формування системи підготовки майбутніх фахівців-міжнародників у ЗВО України.

На 1944 – 1953 рр., коли факультет міжнародних відносин КДУ ім. Т. Г. Шевченка очолював професор І. Василенко, припадає перший етап його становлення, який відзначається внутрішнім структуруванням і організацією освітньо-виховного процесу. Слід визнати, що головним зразком для цього слугував Московський державний інститут міжнародного відносин, який створили за наказом Ради Народних Комісарів СРСР від 14 жовтня 1944 р. (тобто на чотири дні раніше, ніж факультет у Київському університеті). Він мав три факультети – історико-міжнародний, міжнародно-правовий і міжнародно-економічний, а також факультативи журналістів і перекладачів-синхроністів. На навчання до нього приймали передусім фронтовиків, зокрема у першому наборі було 5 героїв Радянського Союзу, а з 1946 р. сюди стали направляти на навчання іноземних громадян. У 1950-х р. розвиток московського вишу супроводжувався постійними реорганізаціями і реформуваннями, а напрацьовані його науково-педагогічними працівниками спільно з АПН СРСР навчально-методичні матеріали «спускалися» профільним навчальним закладам інших союзних республік [8, с. 4-96; 9].

Однак попри диктат союзних управлінських і освітньо-педагогічних структур, які нав'язували апробовані в РРФСР організаційно-дидактичні принципи і моделі, факультет міжнародних відносин Київського університету розвивався на основі власного кадрового потенціалу та орієнтувався на потреби Міністерства закордонних справ УРСР, яке в кадровому сенсі значною мірою формувалося за рахунок його випускників.

Основним структурним підрозділом цієї діяльності стала створена згідно зі згадуваним наркомівським наказом від 18 жовтня 1944 року кафедра історії міжнародних відносин, першими завідувачами якої були директор Інституту історії України АН України О. Касименко (1944 – 1952) та В. Жебоклицький (1952 – 1956), знаний балканознавець. З 1948 р. підготовка студентів здійснювалася за двома основними спеціальностями: «Історик – міжнародник» і «Юрист – міжнародник», а з 1953 р. ще й за додатковою спеціальністю – «Референт – перекладач» [3, с. 10; 7].

Наступний, другий етап діяльності в цьому напрямі в КДУ ім. Т. Г. Шевченка пов'язуємо з безпідставним закриттям у 1955 р. факультету міжнародних відносин та переводом студентів-міжнародників на історико-філософський факультет, який 1966 р. реорганізували в історичний [7]. Провідну роль у їхній підготовці продовжувала відігравати кафедра історії міжнародних відносин, яку в руслі загальносоюзної уніфікації освітнього процесу у вищій школі перейменували спершу на «кафедру новітньої історії та міжнародних відносин», а в 1961 р. – на «кафедру історії міжнародних відносин та зовнішньої політики СРСР». Керівництво нею у цей час і за наступних років здійснювали знані вчені-міжнародники і дипломати В. Тарасенко (1956 – 1961), який до цього працював у радянському посольстві у США, П. Удовиченко (1961 – 1969), академік АПН СРСР, Надзвичайний та Повноважний Посол, Міністр освіти УРСР у 1967 – 1971 рр., Г. Цветков (1969 – 1989), член Виконавчого комітету ЮНЕСКО від України, М. Білоусов (1989 – 1992), радник-посланник Посольства України у Великій Британії [6].

Підготовка студентів зі спеціальності міжнародні відносини була перенесена на юридично-економічний факультет, де 1962 р. відкрили спеціальність «Міжнародне право» і створили відділення міжнародного права. Забезпечувати навчальний процес на ньому була покликана відновлена 1953 р. кафедра державного і міжнародного права (створена 1842 р. ця найстаріша кафедра університету заклала підвалини відомої у світі київської школи міжнародного права). Згодом її перейменували на «кафедру державного права та іноземного законодавства», потім – на «кафедру міжнародного права». За радянської доби кафедру очолювали знані правознавці-міжнародники і дипломати П. Індиченко (1953 – 1958), М. Коростаренко (1958 – 1963), І. Лукашук (1963 – 1982), тривалий час був членом Комісії міжнародного права ООН та Постійної палати Міжнародного третейського суду; В. Буткевич (1982 – 1992), президент Радянської асоціації міжнародного права [2; 6]. Початок третього етапу розвитку досліджуваного процесу пов'язуємо з «відновленням» у 1971 р. (фактично створенням нового) факультету міжнародних відносин та міжнародного права в Київському університеті. До нього перевели студентів з історичного і юридичного факультетів, які спеціалізувалися, відповідно, з історії міжнародних відносин та з міжнародного права. Його деканами були знані вчені-міжнародники і працівники дипломатичних відомств: член-кореспондент АН УРСР А. Чухно (1972 – 1973), Г. Цветков (1973 – 1979, 1980 – 1984), О. Єременко (1976 – 1977), К. Забігайло (1972, 1979 – 1980), В. Буткевич (1984 – 1988), А. Філіпенко (1988 – 1990) [7]. 1972 р. на факультеті відкрили

спеціальність «Міжнародні економічні відносини» (до цього викладалася факультативно). Викладання фахових загальноекономічних дисциплін на ньому спочатку забезпечували викладачі економічного факультету, доки 1973 р. запрацювала спеціалізована кафедра міжнародних економічних відносин, яку очолювали В. Будкін, потім А. Філіпенко [7]. У 1988 р. вона ініціювала створення школи міжнародного бізнесу «БІЗНЕКС», згодом постала її філія в Ялті [3, с. 19-20].

У 1975 р. на базі факультету створили заочне відділення підвищення кваліфікації лекторів-міжнародників із дворічним терміном навчання для осіб, що займалися викладацькою, лекційно-пропагандистською і науково-дослідницькою роботою. Таким чином, в Україні фактично започаткували заочну форму підготовки фахівців-міжнародників, що створювало підґрунтя для їхньої безперервної професійної освіти. За різними формами навчання відділення закінчило близько 5 тис. осіб [3, с. 21].

Четвертий, останній за радянського періоду етап формування системи професійної підготовки кадрів міжнародників в Україні став «перехідним» до її розвитку за сучасної доби. Він розпочався реорганізацією 4 травня 1988 року факультету міжнародних відносин та міжнародного права в Інститут міжнародних відносин і міжнародного права, який у грудні 1990 р. перейменували в Український інститут міжнародних відносин. Упродовж 1944 – 1990 рр. у КДУ ім. Т. Г. Шевченка було підготовлено близько 3,5 тис. фахівців-міжнародників, значну частину яких становили іноземці [3, с. 21-22; 4; 5]. Варто визнати, що існування цього єдиного осередку їхньої професійної підготовки зумовлювалося об'єктивними потребами «ринку праці», адже дипломатичний корпус України за того часу залишався доволі малочисельним і саме випускники університету становили його основу. Вони заклали підґрунтя формування українських науково-педагогічної і наукової шкіл у галузях міжнародних відносин і міжнародного права.

Важливим складником радянського періоду формування системи професійної підготовки фахівців-міжнародників у КДУ ім. Т. Г. Шевченка стала освітня підготовка іноземних громадян. З цією метою в жовтні 1960 р. у ньому відкрили перший в УРСР підготовчий факультет для іноземних громадян, який розмістили у новому приміщенні з оснащеними за сучасними технологіями лінгафонними кабінетами, аудиторіями, «класами контролюючих машин», лабораторією, бібліотекою, укомплектованою спеціальною навчальною літературою. Його першим деканом став Г. Цветков, а відтак очолювали М. Дученко, Ю. Петренко, В. Коцюба, Я. Серищев та ін. Після численних реорганізацій на факультеті функціонувало п'ять кафедр: три мовні та природничих дисциплін і гуманітарних дисциплін. За час існування факультету, який увійшов до складу Українського інституту міжнародних відносин, у ньому пройшли підготовку близько 15 тис. студентів із понад ста країн світу. Їхній освітній процес забезпечували 115 викладачів і сім перекладачів [3, с. 15-18].

Висновки.

Отже, майже півстолітній досвід (1944 – 1991) діяльності КДУ ім. Т. Г.

Шевченка з підготовки майбутніх фахівців у галузі міжнародних відносин став основою для подальшого розвитку цього закладу вищої освіти, коли у 1992 – 1998/1999 рр. діяльність у цьому напрямі розгорнули вже близько десяти державних і приватних вишів, а в 1999 – 2017 рр. їхня чисельність зросла до 45-50.

Література:

1. Гайдуков Л. Ф. Народний комісаріат закордонних справ УРСР: утворення та розгортання діяльності (1944-1945 рр.) // Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – Вип. 6. – С. 53-57.
2. Задорожній О., Гріненко О. 170 років кафедрі міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імена Тараса Шевченка // Міжнародне право. – 2012. – № 2. – С. 260-265.
3. Інститут міжнародних відносин / авт. кол.: Л. В. Губерський (керівник), С. І. Баранов, С. Я. Боринець та ін. – К. : ООО «Баланс Клуб», 2006. – 400 с.
4. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Т. Шевченка. URL: http://www.iir.edu.ua/education/international_school/
5. Історія – Інститут міжнародних відносин. URL: www.iir.edu.ua/institute/history.
6. Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики. Історія кафедри. URL: www.iir.edu.ua/education/international_relations/mvzp/
7. Система підготовки кадрів для дипломатичної служби України. URL: kimo.univ.kiev.ua/DKS/83.htm
8. Торкунов А. В. МГИМО-Университет. Традиции и современность. 1944-2014. – М. : Аспект Пресс, 2014. – 520 с.
9. Шинкаренко Т. І. Московський державний інститут міжнародних відносин. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. – К. : Знання України, 2004. – Т.2. – 812 с.

References:

1. Haidukov L. F. (1997). Narodnyi komisariat zakordonnykh sprav URSR: utvorennia ta rozghortannia diialnosti (1944-1945 rr.) [People's Commissariat of Foreign Affairs of the UkrSSR: formation and deployment of activities (1944-1945)] in *Visnyk Kyivskoho universytetu im. T. Shevchenka* [Bulletin of the T. Shevchenko Kiev University]. Kyiv, issue 6, pp. 53-57.
2. Zadorozhnii O., Hrinenko O. (2012). 170 rokiiv kafedri mizhnarodnoho prava Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho natsionalnoho universytetu imena Tarasa Shevchenka [170 years of the Department of International Law of the Institute of International Relations of the Taras Shevchenko Kyiv National University] in *Mizhnarodne pravo* [International Law], issue 2, pp. 260-265.
3. Instytut mizhnarodnykh vidnosyn (2006). [Institute of International Relations]. Kyiv : ООО «Balans Klub», p. 400.
4. Instytut mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University]. URL: http://www.iir.edu.ua/education/international_school/
5. Istoriia – Instytut mizhnarodnykh vidnosyn [History - Institute of International Relations]. URL: www.iir.edu.ua/institute/history.
6. Kafedra mizhnarodnykh vidnosyn ta zovnishnoi polityky. Istoriia kafedry [Department of International Relations and Foreign Policy. History of the department]. URL:

www.iir.edu.ua/education/international_relations/mvzp/

7. Systema pidhotovky kadriv dlia dyplomatychnoi sluzhby Ukrainy [System of training of personnel for the diplomatic service of Ukraine]. URL: kimo.univ.kiev.ua/DKS/83.htm

8. Torkunov A. V. (2014). MHYMO-Unyversytet. Tradytsyy y sovremennost.1944-2014 [MGIMO-University. Traditions and the present. 1944-2014]. Moskva : Aspekt Press, p. 520.

9. Shynkarenko T. I. (2004). Moskovskyi derzhavnyi instytut mizhnarodnykh vidnosyn. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia [Moscow State Institute of International Relations. Ukrainian Diplomatic Encyclopedia]. Kyiv : Znannia Ukrainy, issue 2, p. 812.

The article is devoted to the study of the experience of the Taras Shevchenko National University of Kiev on the preparation of diplomatic staff. International Relations and Foreign Policy Chair was founded in October 1944 as International Relations History Department. It served as a basis for International Relations Faculty which was founded in Kyiv Taras Shevchenko State University in 1944. The main prerequisite for the Chair establishment became the entrance at the end of the World War II of the Ukrainian SSR on the world stage as a full-pledged subject of international relations. In March 4, 1944 the People's Commissariat of Foreign Affairs of the Ukrainian SSR was established and thus, the Republic faced the task to train diplomatic staff for implementing foreign policy activity of the Ukrainian SSR. International Relations Faculty was closed in 1955. In 1961-1992 the Chair was named as International Relations History and USSR Foreign Policy Chair. After renovation in 1971 of the International Relations and International Law Faculty in the structure of the Kyiv University the Chair was one of its leading structures. Since 1994 the Chair has the current name - International Relations and Foreign Policy Chair.

Keywords: foreign policy, diplomacy, Taras Shevchenko National University of Kiev, International Relations Faculty, Institute of International Relations.

Стаття надіслана: 15.03.2019

© Клепар М. В.